

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 35, Mart 2019, s. 1-20

ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4861>

Prof. Dr. Erdal FIRAT

St. Clements Institute - Yönetim Bilimleri Profesörü, prof.dr.erdalfirat@gmail.com

TÜRKİYE VE DÜNYADA HÜKÜMET SİSTEMLERİ: BAŞKANLIK SİSTEMİ TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİR Mİ?

Özet

Bu çalışmada, hükümet sistemleri ile Türkiye’de uzun yıllardır devam eden, sistem değişikliği ve başkanlık sistemi tartışmaları incelenmektedir. Başkanlık sisteminin, Türkiye için uygulanabilir olup olmadığı ya da ülkede parlamenter sistem içerisinde kalmak suretiyle sorunların çözülüp çözülemeyeceği çalışmanın temel sorunsalıdır.

Hükümet sistemlerinin neler olduğu, kuvvetler ayırımına dayanan hükümet sistemlerinin tarihsel süreci, Türkiye’de parlamenter sistemin gelişimi analiz edilmektedir, Türkiye’de hükümet sistemi değişikliği tartışmalarına ve son olarak başkanlık sisteminin uygulanması durumunda doğabilecek muhtemel sonuçlara da bu çalışmada değinilmektedir.

Ayrıca çalışma ile ülkemizin anayasal serüveni doğrultusunda siyasal rejim arayışına ışık tutmak ve bu yolla Türkiye’nin istikrarsızlığının aşılması için önerilen başkanlık veya yarı-başkanlık rejiminin çözüm olup olamayacağını farklı görüşler çerçevesinde irdelemek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, siyasal iktidar, kuvvetler ayrılığı, hükümet sistemleri, parlamenter sistem, başkanlık sistemi, diktatörlük, demokrasi, sistem değişikliği

GOVERNMENT SYSTEMS IN TURKEY AND THE WORLD

Abstract

Government systems, change of system and presidential system that has been argued for a long time in Turkey will be examined in this study. The main problematique is whether the presidential system can be carried out or not, if parliamentarism is maintained, the problems can be solved or not in Turkey.

Systems of government, historical process of government systems based on division of powers, changes of system of government, prospective results, and historical process of parliamentarism in Turkey will be examined in light of constitutions.

This thesis aims at shedding light on political regime explorations under the light of our country’s constitutional adventure and by doing so, to evaluate presidential or semi-presidential regime which is suggested as an alternative solution in order to get rid of destabilization problem in Turkey by taking different point of views into consideration. Data compension and literature survey methods have been applied in this study.

Keywords: Politics, political power, division of power, systems of government, parliamentarism, presidential system, dictatorship, democracy, change of system

GİRİŞ

Hükümet sistemleri siyaset biliminin ve anayasa hukukunun güncel araştırma konularından biridir. Özellikle siyasal istikrar arayışı ve değişen sosyo-politik süreçlerin etkisiyle birçok ülkede hükümet sistemi tercihleri tartışma konusu olmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağıldığı ve ülkelerin demokratik sistemlere evrildiği 1990 sonrası dönemde, hükümet sistemleri akademik ve kurumsal alanda önemli bir konu olmuştur. Ancak hükümet sistemi uygulamaları her ülkede aynı sonuçları vermemektedir. Bir ülkede başarıyla uygulanan bir hükümet sistemi başka bir ülkede ciddi istikrarsızlıkların kaynağı olabilmektedir. Bu noktada, bir ülkede uygulanması düşünülen hükümet sisteminin o ülkenin siyasal pratikleriyle uyumlu olmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede çalışma hükümet sistemi tartışmalarını siyasal pratiklerin kurumsallaşmış yönlerinden birini yansıtan siyasal partiler ekseninde inceleyecektir.

Siyasal sistemin yapısını etkileyen hükümet sistemleri ile demokrasinin etkinliği arasında doğrudan bir bağlantı olduğu düşüncesi, siyasal istikrarsızlıkların yaşandığı ülkelerde hükümet sisteminin tartışılmasına sebep olmaktadır. Bu tartışmalar, demokrasinin yaşama şansını hükümet sistemi ekseninde değerlendirmektedir. Ancak bahse konu hükümet sistemi uygulamalarının hepsi özünde demokratik siyasal sistemlerdir ve kuvvetlerin ayrılığı teorisinin farklı uygulamalarıdır.

Tarihsel olarak demokratik serüveni parlamenter sistemle beraber hız kazanan Cumhuriyet Türkiye'sinde sistem, yaşadığı kronik sorunlar ve hükümet krizleri ile tartışmalı bir hale gelmiş ve parlamenter sisteme alternatif model arayışları başlamıştır. Bu kapsamda başkanlık sistemi, özellikle son otuz yılda birçok devlet adamı ve akademisyen tarafından parlamenter sisteme alternatif olarak önerilmiştir.

Başkanlık sistemini savunanların temel argümanı parlamenter sistemin yürütmede sağlayamadığı istikrarın başkanlık sisteminde sağlanabileceği tezidir. İstikrarlı ve etkin bir sistem için başkanlık sistemine geçilmesi gerektiğini savunanların bu görüşüne karşı parlamenter sistemi savunanlar, başkanlık sisteminin toptancı bir şekilde tek adamlık getireceği iddiasını ileri sürmektedir. Özellikle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesiyle başlayan dönemde Türkiye’de başkanlık sistemi bu iki grup arasında tartışılmaya başlanmıştır. 16 Nisan 2017’deki referandumla sistemin başkanlık sistemine yönelmesi yukarıda zikredilen tartışmaları daha da belirginleştirmiştir.

Hükümet Sistemi Nedir?

Hükümet sistemlerinin tasnifinde devletin temel kuvvetleri arasındaki ilişki esas alınmaktadır. Ancak bütün demokratik hukuk devletlerinde yargı kuvvetinin bağımsız, ayrı bir kuvvet olması gerektiği kabul edildiği için hükümet sistemlerinin tespitinde yargı kuvveti dışında kalan yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiler belirleyici olmaktadır. (Tunç ve Yavuz, 2009)

Bir ülkede devlet fonksiyonlarının yerine getirilmesi, yasama ve yürütme organlarının birbirleriyle ilişkisini ve bağlarını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, yasama ve yürütme organlarının birbirlerini etkilemeleri, hükümet sistemlerinin belirlenmesinde temel unsur olarak ele alınmaktadır. (Keser, 2011)

Hukuk açısından yasama, yürütme ve yargı olmak üzere devletin üç işlevi bulunmaktadır. Hükümet sistemi, modern bir devlette mevcut olan bu üç temel devlet fonksiyonuna bağlı olarak ortaya çıkar ve üç erkin hangi organlar tarafından ve nasıl kullanılacağını ifade eder.

Hükümet sistemi kavramı, devlet içindeki kuvvetlerin dağılımı ve düzenlenişi bakımından anayasal demokrasilerde veya demokratik olmayan rejimlerde uygulanan kural ve kurumlar dizgesinin bütünü olarak tanımlanabilir. (Hekimoğlu, 2009)

Kuvvetler Ayrılığının Kökeni ve Gelişim Süreci

Kuvvetler ayrılığı ilkesi anayasal devleti kurumsallaştırma yolundaki arayışlar esnasında geliştirilmiş bir teoridir. Siyasal iktidarın kullanımının paylaşılmasının bir aracı olarak modern anayasacılığın temelini oluşturmaktadır. (Erdoğan, 1996)

Gerçekte egemenlik ve devlet kudreti tektir. Ancak kuvvetler ayrılığından kastedilen fonksiyonlar ayrılığıdır. Devlet iktidarının çeşitli fonksiyonlarının aralarında bir işbirliği mevcut bulunan değişik organlarca yerine getirilmesini ifade eder. (Özbudun, 1993)

Kuvvetler ayrılığının altında yatan temel düşünce ise, ancak birbirlerinden bağımsız olan ve karşılıklı olarak birbirlerini denetleyip dengeleyen organlar sayesinde iktidarın kötüye kullanılmasından vatandaşları korumaktır. (Erdoğan, 1996)

Kuvvetler ayrılığı teorisi Fransız filozof Montesquieu’nun adıyla özdeşleşmiştir. Ancak bu teorinin kökeni İngiltere’de 1066 yılında Normanların istilasından 1689 tarihli ‘Bill of Rights’a (Haklar Bildirgesi) kadarki süreç içinde yürütme ve yasama kuvvetlerinin ayrılığı yavaş yavaş gerçekleşmiştir. (Gözler, 2010) Montesquieu’dan önce kuvvetler ayrımı teorisini ortaya atıp geliştirenler arasında Polybius (M.Ö. 204-120) karma anasaya kuramıyla güçler ayrımını

düşüncesinin teorik temellerinden biri olarak kabul edilmektedir. Polybios’a göre; bozulma evrensel ve kesin bir yasadır. Hiçbir yönetim biçimi bundan kendini tümüyle kurtaramaz. Ama bir yönetim biçimi vardır ki, bozulmayı önleyemese bile çöküşü önleyebilir. Bu ise “karma anayasa” yani karma yönetim biçimidir. Bozulma eğer yöneticilerin ölçüyü aşan tutkularından kaynaklanıyor ise siyasal güç, birbirlerine bu fırsatı vermeyecek, birbirlerini denetleyecek bir biçimde çeşitli kurumlara(kişilere) dağıtılırsa bozulma azalabilir. (Şenel, 2002) Bu durum güçlerin birbirini dengelemek suretiyle kötüye kullanımının önlenmesi demektir ki modern anlamda kuvvetler ayrımının temelini oluşturur.

Kuvvetler ayrılığı teorisinin gerçek kurucusu olarak asıl adı Charles-Louis de Secondat olan Montesquieu (1689-1755) kabul edilmektedir. Bu teoriyi Kanunların Ruhu isimli eserinin 12. kitabının 6. bölümünde İngiliz Anayasası başlığı altında dile getirmektedir.

Kuvvetler ayrılığı kuramının temel cümlesinin Montesquieu'nün eserinde ifade ettiği; “Ezeli bir tecrübe ile sabittir ki kuvvet sahibi herkes bunu kötüye kullanmaya meyleder ve kuvvetine hudut bulamayınca kadar gider. Kim derdi! Fazilet bile hudutlanmaya muhtaçtır. Kuvvetin kötüye kullanılmaması için tanzim neticesi kuvvetin kuvveti durdurması lazımdır.” cümlesi olduğu ifade edilmiştir. (Sezginer, 2010)

Yine Montesquieu Kanunların Ruhu adlı eserinde; “Her devlette üç çeşit yetki vardır. Bir, yasama yetkisi; iki, devletler hukukuna bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi; üç, medeni hukuka bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi.” (Baldaş, 2011) diyerek kuvvetler ayrılığı ilkesinin çerçevesini çizmiştir.

Montesquieu'ya göre yasama yetkisi; geçici veya sürekli olarak kanunları yapma veya eskiden yapılanları değiştirme ve kaldırma yetkisidir. İkinci kuvvetle ise hükümdar veya idareci barışı sağlar, savaş açar ülkenin güvenliğini sağlar, büyükelçi gönderir veya kabul eder. Bu kuvvete yürütme kuvveti demiştir. Üçüncü kuvvet ise; kişileri cezalandırır, kişiler arasındaki anlaşmazlıkları yargılar bu ise yargılama yetkisidir.

Montesquieu bu üç kuvvetin birbirinden ayrılması gerektiğini ifade etmiş ve hürriyetin teminatı olarak görmüştür. Montesquieu'ye göre;

“Yasama yetkisiyle yürütme yetkisi aynı kişiye yada aynı memur topluluğuna verilirse, ortada hürriyet diye bir şey kalmaz; çünkü aynı hükümdarın yada aynı senatonun şiddet kullanarak uygulamak için ağır kanunlar yapar. Yargılama yetkisi ile yürütme yetkisi ayrılmaz ise ortada yine hürriyet diye bir şey kalmazdı. Yargılama yetkisi yasama ile birleştirilseydi vatandaşların hayat ve hürriyeti üzerindeki yetki keyfi olurdu. Hakim aynı zamanda kanun koyucu olurdu. Yasama yetkisiyle birleşseydi hakim elinde yargılama yetkisinden başka bir de baskı kuvveti olurdu.”

Özetle Montesquieu'ya göre yasama kuvveti sınırlı bir kuvvettir çünkü kendi koyduğu kuralları uygulama yetkisi yoktur. Yürütme de sınırlı bir kuvvettir. Çünkü yasamanın koyduğu kuralları uygulamaktadır. Yargı da sınırlı bir kuvvet olup sadece kanunları telaffuz eden birer ağızdırlar. Bu üç kuvvet kendi görev alanlarının dışına çıkarılarsa o sistemde hürriyet kalmaz. (Gözler, 2010)

Montesquieu bu üç erkin ayrı ellerde olması gerektiğini söylemiş, hangi işlerin yürütmede hangisinin yasama kuvvetinde olması gerektiğinden bahsetmemiştir. Erkların yetki alanlarının sınırlarını çizmeye kalkmamıştır. (Şenel, 2002)

Modern anayasacılık tarihinde kuvvetler ayrılığını bir özgürlük güvencesi olarak ilk gündeme getiren İngiliz siyasal düşünürü John Locke dur. (Erdoğan, 1996)

John Locke, Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme isimli eserinin 12.bölümünde devlet yönetiminde yasama kuvveti, yürütme kuvveti ve federatif kuvvet şeklinde üç kuvvet bulunduğunu ve bunların birbirinden ayrılması gerektiğini savunmaktadır. Yasama, kanun yapma; yürütme, kanunları devamlı ve aralıksız olarak uygulama, federatif kuvvet ise savaş, barış, birlik ve ittifak yapma kuvvetidir. Yargıyı ayrı bir kuvvet olarak değil, daha ziyade yürütme kuvvetine dahil bir faaliyet olarak görmektedir. (Gözler, 2010)

Düşünüğe göre, uygar toplumda topluluğa ve bireylere yönetimden gelebilecek üç tehlike vardır; “Yasaları yapma erkini elinde bulunduranların, yürütme erkini de ele geçirmeleri ya da yürütmenin yasama erkini de ele geçirmeye çalışması,

-Yasaları yapanların ve uygulayanların kendilerini yaptıkları yasalara uyma yükümlülüğü altında görmemeleri,

-Bu kimselerin yasaları özel yararına göre yapıp, özel yararlarına göre uygulamalarıdır.”

Yönetilenlerin bu üç tehlikeye karşı korunabilmesi için yürütme kuvvetinin yasama kuvvetinden ayrı olması ve farklı kimseler tarafından kullanılması gerektiğini savunmaktadır. (Şenel, 2002) John Locke'a göre yetkinin kötüye kullanılmasına yol açacak şekilde iktidarın tek elde toplanmasını önlemek için yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden ayrılmalıdır. Çünkü yasama kuvvetini elinde bulunduranlar kanunları kendilerine uygulamama veya kendi özel çıkarlarını kayıracak şekilde kullanma eğilimine girebilirler. Bu nedenle, yasamanın yaptığı kanunları uygulama görevinin ayrı bir kuvvette olması gerekir. (Erdoğan, 1996)

Kuvvetler Birliği

Yasama ve yürütme kuvvetinin aynı organ ya da kişide birleşmesidir. Yasama veya yürütme kuvveti yasama organında birleşebileceği gibi yürütme organında da birleşebilir.

Mutlak monarşi, yasama ve yürütme kuvvetinin hükümdarda toplandığı bir hükümet sistemidir. Yargı yetkisi de hükümdara aittir.

Diktatörlük ise yasama yürütme ve yargı kuvvetinin tek bir kişinin veya grubun elinde olduğu sistemdir. (Gözler, 2010)

Parlamenteer Sistem

Parlamenteer hükümet sistemi, “Yürütmenin halkın oylarıyla seçilen vekillerin oluşturduğu meclis içerisinde çıkan ve bundan dolayı, yürütmenin yasama organı olan meclise karşı siyasi açıdan sorumluluğunun olduğu bir hükümet sistemi olarak tanımlanmaktadır.

Bu hükümet sistemini diğer hükümet sistemlerinden ayıran başlıca iki temel özellik; yürütmenin yasamadan doğması ve yine yürütmenin yasamaya karşı sorumlu olmasıdır. Parlamenteer sistem, kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanır ve kuvvetler arasında eşitlik ve denge kurmak ister. Parlamenteer sistemlerde yasama ve yürütme kuvvetleri arasında ılımlı ve dengeli bir işbirliği

bulunur. (Demir, F., 1998, s. 19) Bu yüzden parlamenter sistemin bir diğer adı yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi olarak geçmektedir.

“Yumuşak kuvvetler ayrılığı sisteminde (système de séparation souple des pouvoirs), yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden yumuşak bir şekilde ayrılmıştır. Bu sistemde, yasama ve yürütme yetkileri kural olarak iki ayrı organa verilmişse de, bu organlar birbirinden tam olarak bağımsız değildir. Bu organlar, yer yer iç içe geçmiştir. Keza bu organlar karşılıklı olarak birbirinin hukukî varlığına son verme imkanına da sahiptirler. Yumuşak kuvvetler ayrılığı sisteminde, bu organlar arasında karşılıklı işbirliği vardır. (Gözler, K., 2004, s. 82-100) Bu sistemin üçüncü bir adı da kuvvetlerin işbirliği olarak bilinmektedir.

Öte yandan parlamenter rejimler kendi içlerinde bütünsellik göstermez. Bu bağlamda" parlamenter sistemlerin en azından üç belli başlı türü vardır. Bu uçta İngiliz tipi, yürütmenin parlamentoya güçlü biçimde egemen olduğu başbakanlık veya kabine sistemi; öbür uçta yönetmeyi hemen hemen imkansız hale getiren Fransız tipi (III ve IV. Cumhuriyet) meclis hükümeti ve orta bir yol olarak parti denetiminde parlamenterizm.” (Sartori, G., 1997, s. 137)

Parlamenter hükümet sistemini diğer sistemlerden ayıran en büyük özellik; yürütmenin yasama organı olan meclisin içinde çıkması ve yine yürütmenin bu sebepten dolayı yasama organı olan meclise karşı siyasi açıdan sorumlu olmasıdır. Bu bakımdan denebilir ki; parlamenter sistem de diğer sistemler gibi kuvvetler ayrılığına dayanmakta ancak, bu ayrımı olabildiğince yumuşak yapmakta ve daha ziyade kuvvetler arasında bir denge oluşturmaya çalışmaktadır.

Bu nedenle parlamenter sistemlerde yasama ve yürütme kuvvetleri arasında birbirini gözetimliliği ve dengeli bir işbirliği görülmektedir. Bu özelliğinden dolayı parlamenter sistemin bir diğer adı da yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi olarak benimsenmiştir.

Parlamenter sistem dünden bu yana oldukça büyük değişimler geçirmiş, sistemin kendine has bazı özellikleri ortaya çıkararak kurallaşmıştır diyebiliriz. Bugün artık her hangi bir devletin parlamenter sistemi benimsemesi durumunda; sistemin sağlıklı işlemesi açısından dikkate alınması gereken olmazsa olmaz bir takım özellikler mevcuttur. Parlamenter sistemin söz konusu özelliklerini şu şekilde maddelemek mümkündür.

- 1) Yürütmede iki başlılık hakimdir. Yetki, devlet başkanı ile başbakan arasında paylaştırılmıştır
- 2) Devlet başkanının herhangi bir siyasi sorumluluğu yoktur. Ayrıca, devlet başkanının görevine yasama organı olan meclisin son verme yetkisi de bulunmamaktadır
- 3) Başbakan ve bakanlar kurulu, yasama organı olan meclise karşı siyasi açıdan sorumludurlar ve varlıkları yasama organının güvenine dayanmaktadır
- 4) Yürütme, yasama organı olan meclisi feshetme yetkisine sahiptir. Ancak bununla birlikte, bu yetki bugün meclisin feshi halkın iradesine karşı bir hareket anlamını taşıyacağından fiilen kullanılamaz haldedir
- 5) Başbakan ve bakanlar kurulu üyeleri yürütmenin yanı sıra yasama organı olan meclisin de bir üyesidirler. Başbakan ve bakanların vekillikleri, yürütme organını oluşturmaları halinde son bulmamaktadır ve parlamento dönemi boyunca her iki görev ve sorumlulukta geçerli kalmaktadır.

Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi bugün modern dünya üzerinde Amerika Birleşik Devletleri ile özdeşleşmiş bir siyasal sistemdir. Sistemin incelemesine başlarken çeşitli akademisyenlerin cümleleriyle sistemin tanımını ortaya koymak yararlı olacaktır.

Akademisyen Burhan Kuzu sistemi şu şekilde tarif etmektedir. "Demokratik hükümet şekillerinden biri olan başkanlık sistemi kuvvetler ayrılığı prensibini sert bir biçimde tatbik eden, kuvvetleri birbirine kontrol ettirmekle beraber adından da anlaşılacağı gibi yürütmenin üstünlüğünü sağlayan temsili bir hükümet biçimidir. (Kuzu, B. 1996, S. 57-60) Yine Burhan Kuzu'nun sisteme ilişkin bir başka vurgusu olan "ABD'de yıllardır uygulanan ve tüm dünyada başkanlık sistemi olarak adlandırılan modelin asıl adı, kongre hükümeti'dir" (Kuzu, B., 2011, kapak özeti) cümlesi de akademisyenin tanımlamasına eklenmesi gereken bir cümledir.

Başkanlık Sisteminin tanımı konusunda görüş belirten diğer bir akademisyen Erdoğan Teziç sistemi şu şekilde ifade etmektedir. "Başkanlık rejimi, daha önce de belirttiğimiz gibi anayasal çerçevede sert kuvvetler ayrılığına ve kuvvetlerin bağımsızlığına dayanır. Bu mantığın temelinde kuvvetlerin eşitliği ilkesi yatar. Bu eşitlik hukuki bir eşitliktir, uygulama ve siyasi açıdan bakıldığında ise, bu rejim sisteminde yürütmenin yasamaya üstünlüğü söz konusudur; işte bu sebeple bu rejim sistemi başkanlık olarak adlandırılmıştır." (Teziç, E. 1998, s. 421)

Mehmet Turgut ise başkanlık sistemini, şu şekilde tanımlamaktadır. "Bu sistem, yasama, yürütme ve yargı organları veya kuvvetleri arasında sert ayrılığa dayanan idare şeklindedir." (Turgut, M. 1998, s. 13)

Sartori sistemin tanımı konusunda şöyle demektedir: Devlet Başkanı halk oyundan çıktığı, önceden belirlenmiş görev süresi içinde parlamentonun oyuyla görevden uzaklaştırılmadığı ve atadığı hükümete başkanlık ettiği veya onları başka şekilde yönlendirdiği takdirde" başkanlık sistemidir. (Sartori, G. 1997, s. 113-117).

Başkanlık sistemi, kuvvetlerin kesin ayrılığına dayanan bir sistemdir. Başkanlık sisteminde bir kişinin aynı anda hem yasama organı ve hem de yürütme organı üyesi olması mümkün değildir. Bu sistemde yasama organı, başkanı karıştırmadan yasa yapmakla uğraşmakta; başkan da yasalar çerçevesinde hükümet etmektedir. Her ne kadar kuvvetlerin kesin ayrılığı söz konusu ise de, koordinasyon ihtiyacı doğduğunda "frenler ve dengeler" (checks and balances) sistemi sayesinde bu organlar birbirlerini dengeleyebilmektedir. (Erdoğan, M. 1996, s. 174)

Başkanlık sisteminin bu noktaya kadar sayılan özelliklerini toparlamak açısından şu şekilde maddeleştirebiliriz.

a) Başkanlık sistemi, katı bir güçler ayrımı ilkesine dayanır. Yasama ve yürütme güçleri birbirinden kesin olarak ayrılmıştır. Bu durum genellikle devlet organlarının birbirlerine sırtını dönmesi olarak ifade edilmektedir ve siyasal kökleri İngiltere demokratik sistemine dayanmaktadır. Sistem içerisinde yürütme işlevi halkın oyu ile seçilen başkan, yasama işlevi ise, kongre tarafından yerine getirilir.

b) Halk tarafından doğrudan veya dolaylı bir şekilde seçilen başkan, yürütme görevini tek başına elinde tutar. Parlamenter rejimlerde hükümetlerin elinde tuttuğu tüm yetki bu sistemde başkanın kontrolü ve sorumluluğundadır. Bu bakımdan seçilen başkan, hem devlet başkanı, hem de hükümet başkanı görevlerini yürütür. Başkanın anayasal yetkileri yanında elinde tuttuğu geniş yetkilerden kaynaklanan ve asla gözardı edemeyeceği siyasal sorumlulukları mevcuttur.

Hükümet üyeleri başkan tarafından seçilir ve azledilir. Başkan hükümet üyelerinin düşüncelerine uymak zorunda değildir. Hükümet üyeleri yasama organı içinden Başkan tarafından seçilebilir ancak seçildikten sonra yasama organı üyeliklerini sürdüremezler. Bununla birlikte bakanlık görevini yürütenler ise doğrudan doğruya ve yalnızca tüm siyasi sorumluluğu üstlenen başkana karşı sorumludurlar.

c) Yasama organı, Başkan anayasa çerçevesinde yetki ve sorumlulukları dahilinde yürütme işlevini sürdürürken, yasama organı olan kongre de başkanı kendi yetki ve sorumluluklarına karıştırmadan görevlerini icra eder. Başkanlık sisteminde kongre ve başkan sürekli olarak bir denetlemekte ve birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedendir ki, kongre seçimlerinde başkanın partisinin meclis içerisindeki ağırlığı gereken yasa ve onayların sistemden geçmesi açısından son derece önemlidir. Bununla birlikte sert kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde yürütmenin yasamayı dağıtması veya yasamanın yürütmeyi düşürmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Ayrıca başkanın da kongrenin de görev süreleri belirli ve sabittir ve değiştirilmeleri konsensus sağlanmadığı sürece olanaksızdır.

d) Yasama ile yürütme arasında sert ve kesin kuvvetler ayrılığı prensibinden ve başkanın geniş yetkilerle donatılmasından doğan sorunlar, koordinasyonluklar, rekabet ve kopukluk, denetim ve denge sistemi denen bir sistemle giderilmektedir. Bu siste çeşitli kurum ve kişilerden faydalanarak sistemin işleyişini etkin şekilde devam ettirmek amacıyla geliştirilmiştir.

Yarı Başkanlık Sistemi

Yarı-başkanlık sistemleri, adının da çağrıştırdığı gibi, başkanlık yönetimi ile parlamenter yönetimin bazı unsurlarını birleştiren bir ara ya da melez hükümet modeli olarak tanımlanabilir. Gerçekten yarı-başkanlık sistemleri, devlet başkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi ve oldukça geniş anayasal yetkilere sahip olması yönünden başkanlık sistemine, parlamentonun güvenine tabi bir başbakanın ve bakanlar kurulunun varlığı açısından da parlamenter sisteme benzemektedir. Bu tanımın ifade ettiği gibi cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, yarı-başkanlık sisteminin zorunlu şartıdır. Ancak, buna ek olarak, devlet başkanının tek başına kullanabileceği önemli bir takım anayasal yetkilerinin de olması gerekir. (Yazıcı, S. 2011, s. 92)

Yine yarı-başkanlık sisteminin tanımı açısından dikkat edilmesi gereken bir başka ifade ise Duvergere aittir. Duvergere göre bir siyasal sistemde; cumhurbaşkanı genel oyla seçilir, oldukça geniş yetkilere sahip olur ve bununla birlikte karşısında parlamentonun kendilerine muhalefet etmediği sürece iş başında kalabilen yürütme ve hükümet etme iktidarına sahip başbakan ile bakanlar bulunursa, yarı başkanlık sisteminde söz edilebilir. Hükümetin etkin yönetimi iki kişi arasında paylaşılmaktadır. Milletvekilleri tarafından düşürülebilecek bir başbakan ve halk tarafından seçilmiş bir başkan. Başkanın doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi nedeniyle başkan parlamenter devlet başkanının salt dekoratif rolü içinde tutulmaktadır. Başkanın kullanabileceği etkili iktidar yetkilerinin anayasada öngörülmüş olması gerekir. (Duverger, M. 1996, s. 69 alıntılanan Erdoğan Tosun, T.; Tosun, T. 1999, s. 97-98)

Sartori ise yarı-başkanlığın tanımına ilişkin şu açıklamayı yapmıştır. Sartori siyasal sistemin, devlet başkanı doğrudan doğruya veya dolaylı olarak belirli bir süre için halk tarafından

seçilmesi; devlet başkanının yürütme yetkisini bir başkanla paylaşıp, ikili otorite yapısının ortaya çıkması halinde yarı-başkanlık sistemi olarak tanımlanabileceği görüşündedir. İkili otorite yapısının belirleyicileri ise şunlardır; başkan parlamentoda bağımsız olmakla birlikte, tek başına veya doğrudan doğruya hükümet etme yetkisine sahip değildir, bu nedenle iradesini hükümet kanalıyla açıklaması ve işlem görmesi gerekmektedir. Başbakan ve bakanların parlamentoya bağımlı olmaları nedeniyle, başkandan bağımsızdırlar. İkili otorite yapısı nedeniyle, yürütmeye farklı kombinasyonlara dayalı dengeler ve değişen üstünlükler mümkün olsa da, iki kanadın da özerklik potansiyelleri devam etmek zorundadır. (Sartori, G. 1997, s. 161 alıntılanan Erdoğan Tosun, T.; Tosun, T. 1999, s. 99)

Yarı Başkanlık Sistemi ilgili olarak; Ergun Özbudun'un şu sözlerine yer vermek gerekmektedir. "Bazı yazarlar, bir yarı-başkanlık sisteminden çok, siyasal şartlara göre başkanlık sistemiyle parlamenterizm arasında gidip gelen bir sistemden söz edilmesinin daha doğru olacağını savunmuşlardır. Gerçekten, başkanla parlamento çoğunluğu (dolayısıyla hükümet) aynı partiye mensup oldukları takdirde sistem başkanlık sistemine, aksi halde parlamenterizme benzer şekilde işleyecektir" demektedir. (Özbudun, E. 1993, s. 138-139) Dönem itibarıyla başkanlık sisteminin yarattığı sorunlar ve parlamenter sistemin neden olduğu çözümsüzlükler neticesinde bazı ülkeler söz konusu bu iki sistemin olumlu olduğu düşünülen yönlerini birleştirerek yeni ve çok daha iyi işleyen, sorunsuz bir sistem yaratmak istediler. Bu amaçla pek çok farklı denemeler yaptılar. Sonunda nihayet sonradan yar-başkanlık olarak adlandırılacak bir sistem geliştirdiler.

Bu sisteme göre, rejimde devlet başkanının halkoyuyla seçilmesi ve bakanlar kurulunun parlamentonun güvenine dayandırılması esaslarına yer verilmişti. Yarı-başkanlık özellikle istikrarsız parlamenter rejim biçimlerine alternatif olarak görülmüş, işlerliğiyle ve çözüm olma yeteneğiyle dikkat çekmiştir. (Yavuz, K. H. 2000, s. 226)

Yarı-başkanlık rejimi; parlamenterizmden vazgeçmeden hükümet istikrarsızlıklarını önlemek için halk tarafından doğrudan seçilme meşruiyetine dayanan devletin başı sayesinde yürütmenin parlamenter rejim içinde yasama karşısında etkili olmasıdır. Bu, cumhurbaşkanının parlamento çoğunluğu ile aynı siyasal görüşe sahip olduğunda gerçekleşebilir, tersi durumda sonuç olumsuz olabilecektir. Bu durumda devreye cohabitation (birlikte yaşama) kuralları girmektedir. Halkoyuyla seçilen cumhurbaşkanı siyasi partiler üstünde ulusun temsilcisi olarak tüm yetkileri elinde toplamakta, iktidar kişiselleşmekte, organlar arasındaki güçler ayrımı da nitelik değiştirerek işbölümüne dönüşmektedir. Böylece yarı-başkanlık rejiminin Amerikan (halka dayalı meşruiyete sahip olmak ve güçlü bir yürütme başı sağlamak) ve İngiliz parlamenter rejiminin (sağlam ve sadık parlamento çoğunluğuna dayalı hükümet ve lider sağlamak) olumluluklarını birleştirdiği ileri sürülmüştür. (Yavuz, K. H. 2000, s. 245)

Yarı-başkanlık rejimi bölünmüş seçmen kitlesini kutuplarda birleştirmeyi, hükümet istikrarsızlığını önleyerek yürütmenin üstünlüğünü gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. (Yavuz, K. H. 2000, s. 251) Bu nedenle halkoyuyla seçilen geniş yetkilere sahip olan başkan, parlamenter unsurlardan vazgeçmeden siyasal sistemin merkezine yerleştirilmiş ve bu rejim ortaya çıkmıştır.

Yarı-başkanlık rejimi;

- a) Cumhurbaşkanının halkoyuyla seçilmesi,
- b) Parlamento karşı sorumlu bir başbakan ve bakanlar kurulunun varlığı ve

c) Cumhurbaşkanının, başbakan ve ilgili bakanların karşı imzaları olmaksızın tek başına kullanabileceği önemli anayasal yetkilere sahip olması unsurlarından oluşmaktadır.

Türkiye’deki Parlamenter Sistemin Sorunları

Parlamenter rejime yönelik en önemli eleştiri, hükümet istikrarsızlıklarına dolayısıyla siyasal istikrarsızlığa çözüm bulamamasıdır. Çok partili sistemin olduğu rejimlerde, parlamenter sistem siyasal istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni de yürütmenin güçsüzlüğüdür. 1982 Anayasasıyla Türkiye’de yürütmenin güçlendirilmesi yürütmenin sorumlu kanadı Başbakan ve bakanlar kurulu yönünde değil, cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesi yönünde ortaya çıkmıştır.

Türkiye’nin parlamenter modelinde hükümetlerin uzun süreli olmayıp, sık sık değişmesi yürütme faaliyetinin etkin bir şekilde işlemesine engel olmaktadır. Bu da devlet yönetiminde kopukluklara, kimi temel politik kararların alınamamasına ve bazı işlerin sahipsiz kalmasına neden olmaktadır. Hükümet istikrarsızlığının devlet yönetiminde yarattığı bu boşluk büyük ölçüde, demokratik olarak hesap sorulabilir konumda olmayan bürokrasi -özellikle de askeri bürokrasi- tarafından doldurulmakta, bu da sistemin demokratik karakterini zayıflatmaktadır. (Erdoğan, 2011)

Türkiye’de 1970-1980 yılları arasında 10 yıllık dönemde 13 hükümet görev yapmıştır. Bu hükümetlerin çoğunluğu koalisyon veya azınlık hükümetleridir. 1970’lerin sonunda Türkiye derin bir ekonomik ve siyasi krize girmiştir. Neticede kilitlenen parlamenter sisteme, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesiyle bir son verilmiştir. Türkiye’de 1980’li yıllarda 12 Eylül müdahalesinin de etkisiyle belli bir ölçüde güçlü ve istikrarlı hükümetler görülmüş olmakla birlikte, 1990’lı yıllarda ülke yine güçsüz, istikrarsız koalisyon hükümetlerine sahne olmuştur. 1991’den itibaren kurulan hükümetlerin hepsi birer koalisyon hükümetidir. 1999’a kadar koalisyon hükümetleri iki partiden oluşurken, Nisan 1999 genel seçimlerinden sonra hükümet ancak üç partinin bir araya gelmesiyle kurulabilmiştir. (Gözler, 2000)

Parlamenter sistemlerde hem tek parti hükümetleri, hem de koalisyon hükümetleri manipülasyonlara açıktır. Farklı enstrümanlar kullanılarak milletvekilleri parti değiştirmeye teşvik edilmekte, bazen zorlanmakta, böylece hükümetler düşürülebilmekte, koalisyonlar bozulabilmektedir. Yine tarihimizde bu tür örnekler bulunmaktadır. Örneğin 12 Mart döneminin hukuki olarak sonunu getiren 1973 seçimlerinde hiçbir parti çoğunluk sağlayamamıştı. 1961’de olduğu gibi yine "koalisyonlar dönemi" başlamış, çok sayıda hükümet kurulmuş, uyumsuzluklar, güvensizlik oyları ve milletvekili transferleri birbirini izlemiştir. Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalım, 1977'nin aralık ayında 11 AP milletvekilinin partiden istifa etmesi ile yeni bir boyut kazanmıştı. Demirel’in başkanlığındaki II. Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti düşürülmüş; CHP lideri Ecevit, 11 bağımsız milletvekili, DP (Demokrat Parti) ve CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) milletvekillerinin desteğiyle yeni hükümeti kurmuştu. Fakat bu koalisyonların hiçbiri kendilerinden bekleneni verememiştir. (Bal, 2012)

Kemal Gözler Türkiye’deki parlamenter sistemin uygulamada meydana getirdiği sıkıntıları şöyle ifade etmektedir:

(1) Hükümetler, Meclise hâkim olmamakta; Meclise yön verememekte, Meclisten istedikleri kanunları çıkaramamaktadırlar.

- (2) İktidar birleşmiş değil, dağılmış ve atomize olmuştur. Gerçek iktidarın kimde olduğu belli değildir.
- (3) Sorumluluk tümünden kaybolmuştur. İşler iyi gitmemekte, halk hesap sormak istemekte; ama hesap soracak kimseyi bulamamaktadır. Hükümette görev almış kişilerden hesap sorulduğunda, hepsi sorumluluğu bir diğèrinin üzerine atabilmektedirler. Çünkü bu kişilerin hiç birisi tek başına iktidar olamamıştır. Sorumluluğu teşhis etmek imkânsızdır.
- (4) Parti disiplini zayıftır. Parti liderleri bazı kritik oylamalarda kendi partisinin milletvekillerine söz geçirememektedirler.
- (5) Hükümetler hızlı ve kararlı bir şekilde hareket edemezler.
- (6) Hükümetler genellikle koalisyonlardan oluşur. Nisan 1999’a kadar iki partili koalisyonlar varken, Nisan 1999 seçimlerinden sonra koalisyon hükümeti ancak üç partinin bir araya gelmesiyle kurulabilmiştir.
- (7) Hükümetler kısa ömürlüdür. Yaygın bir hükümet istikrarsızlığı vardır. Hükümetler çok sık bir şekilde parlamento tarafından güvensizlik oyuyla düşürülmekte veya kendileri istifa etmektedirler.
- (8) Genel seçimlere genellikle beş yıllık normal süre dolmadan erken seçim kararı alınarak gidilmektedir.
- (9) Hükümeti oluşturan koalisyon partileri kolayca uzlaşmazlığa düşmekte ve uzlaşmazlıklarını kolaylıkla çözememektedirler.
- (10) Koalisyon hükümetleri, sayısal olarak parlâmentoda çoğunluğa sahip olmakla birlikte, hiçbir zaman arkalarındaki görünürdeki parlâmento çoğunluğunun kendilerini destekleyip desteklemeyeceğinden emin değildirler. Hükümet tarafından hazırlanmış kanun tasarıları, Meclis komisyonlarında veya Genel Kurulunda bizzat Hükümeti oluşturan partilere mensup milletvekillerinin oylarıyla reddedilebilmektedir.
- (11) Hükümetler hiçbir zaman tek ve açık bir sesle hareket edememektedirler.

Sonuçta Gözler’e göre, Türkiye’deki parlâmenter sistem tamamıyla etkisiz, istikrarsız, başarısız hükümetlere yol açmıştır. Bu sisteminin demokratik performansı da düşüktür. Hükümetler durmadan değişse de, iktidardaki adamlar hiç değişmemektedirler. Bu sistemde gerçek bir “iktidar değişimi” yoktur. Hükümet, halkın oylarıyla değil, partiler arasındaki oyunlarla, milletvekilleri arasındaki pazarlıklarla kurulur veya dağılır. Bu nedenle, sistemde “demokrasi”den ziyade “partitokrasi” vardır.

Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği

Hükümet sistemi tartışmaları Türkiye gündemindeki yerini belirli periyotlarla korumaktadır. Özellikle güçlü hükümetlerin kurulduğu dönemlerde oluşan istikrarı korumak ve bu durumu sürece yaymak için bazen başbakanlar bazen de cumhurbaşkanları tarafından gündeme getirilmiştir. Türkiye’nin etkin bir şekilde yönetilmesinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen parlâmenter sistemin istikrarı sağlayamadığı ve kendi içersinde meydana getirdiği zafiyet nedeniyle uluslararası arenada da elimizi zayıflattığı argümanı hep dillendirilmiştir. Sistem değişikliği hem siyaset alanında hem de akademisyenler arasında tartışılır hale gelmiştir.

Hem siyaset alanında hem de akademisyenler arasında sistem tartışmaları üzerinde bir ayrışma meydana gelmiştir. Başkanlık sistemine geçişi savunanlarla birlikte bunun karşısında olan ve değişikliğe karşı çıkanlar da tezlerini destekleyecek argümanları kamuoyuna sunmuşlardır.

Hükümet sistemi değişikliğinin, geniş bir uzlaşma zemininde, sistemdeki mevcut aktörlerin katılımı ve halkın onayıyla gerçekleştirildiğini varsaysak bile, değişimin oldukça yüksek bir maliyeti olduğunu göz ardı edemeyiz.

Hükümet sistemi değişikliği, salt bir anayasa hukuku meselesi olarak görülemez. Bir başka deyişle, bu değişikliği, hukuk sistemi üzerindeki etkilerinden izole olarak ele almak yanlış olur. Bu yapı içinde, en üst düzeyde yapılacak bir değişiklik, kuşkusuz daha alt seviyedeki normları da etkiler. Dolayısıyla, örneğin parlamenter sistemden yarı-başkanlık veya başkanlık sistemine geçiş tasarlanırken mutlaka tüm hukuk sisteminin gözden geçirilmesi ve yeni sistemle uyumlu bir altyapının kurulması gerekir.

Bir kurumun etkin bir biçimde işlemesi, o kurum içinde faaliyet gösteren ve o kurumların muhatabı olan aktörlerin, o kuruma ilişkin mekanizma ve kuralları öğrenmesine bağlıdır. Kuşkusuz bu tür bir öğrenme faaliyeti bugünden yarına gerçekleşmez; kurumlara ilişkin bilgi birikimi zaman içinde, tedricen ve uygulama sırasında ortaya çıkar.

Parlamenter sistemden yarı-başkanlık veya başkanlık sistemine geçiş söz konusu olduğunda, bu yeni kurumsal çerçevede faaliyet gösterecek olan aktörlerin sistemin işleyiş ve esaslarını öğrenmeleri zaman alacaktır. Bu durumun, sistemin kısa vadede sağlıklı işlemesi açısından olumsuz bir etki yaratacağı açıktır.

Türkiye'nin yakın veya uzak gelecekte AB'ye tam üye olup olamayacağı tartışması bir yana, bugün geline nokta Türkiye Avrupa'ya ve AB kurumlarına büyük ölçüde angaje olmuş görünmektedir; dolayısıyla, hükümet sisteminde yapılacak herhangi bir değişiklik konusunda Birlikten ve üye ülkelerden gelebilecek değerlendirme ve tepkiler göz önüne almak durumundadır.

Küreselleşen dünyada bir ülkedeki rejim değişikliği artık o ülkeyi ilgilendiren bir husus olmaktan çıkmıştır. Bu değişim ülkeleri ve küresel dünyayı da etkileyecektir. Hükümet sistemi değişikliğinin de dış ülkeler de doğuracağı olumlu ya da olumsuz etkiler göz ardı edilmemelidir.

Kurumsal değişimin, özellikle anayasal değişimin her zaman demokrasinin pekişmesi açısından olumsuz bir rol oynayacağını söylemek mümkün değildir. Özellikle, demokrasiye geçiş sonrasında yapılan anayasalar, bir takım "doğum kusurları"yla (birth defects) doğabilir. Bir başka ifadeyle, bu anayasalar daha başlangıçta toplumdaki önemli siyasi aktörler tarafından benimsenmemiş veya reddedilmiş olabilir. Bu durumda, temel kurumlar üzerindeki bu uzlaşmazlığın veya çekişmenin demokrasinin pekişmesine engel teşkil edeceği açıktır. Anayasal değişim bu engeli ortadan kaldırmak için bir araç olabilir.

Sonuç olarak bir sistemde yapılacak değişiklik bütün boyutlarıyla ele alınıp değerlendirildikten sonra fayda zarar analiziyle sonuca gitmek daha etkili olur. Bu da sistem değişikliği yaparak mı sonuç alınır yoksa sistem içerisinde kalarak eksik hususları giderek mi sonuç alınır noktasında bir değerlendirme yapmak gerekir. "Sistemin tıkanıklığını açmak mı yoksa sistemi değiştirmek mi makul" bunun tespitini ve değerlendirmesini yapmak gerekecektir.

Sistem tartışmaları yapılırken esas alınması gereken bir husus vardır. O da şudur: Bir ülkedeki yürütmenin başının gücü, gerekse ülkedeki vatandaşların sahip olduğu hak ve özgürlükler ya da

özgürlük ortamı ile o ülkedeki hükümet sisteminin başkanlık, yarı başkanlık ya da parlamenter sistem olması -yani sistem türleri- arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Bu durumda, sistem tartışmaları ve karşılaştırmaları yapılırken, parlamenter, başkanlık veya yarı başkanlık sistemlerinden dolayı bir ülkedeki hak ve özgürlüklerin artacağı ya da azalacağı biçiminde önyargılara sahip olunmamalı, esas olarak sistemin tasarımı ve işleyişine odaklanılmalıdır. (Çınar ve Türkmen, 2012)

Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanması İle İlgili Görüşler ve Dayanakları

1. Başkanlık sistemi Türkiye’de uygulamaya geçtiğinde çift meşruiyet tartışması başlayacak ve seçimle ayrı ayrı seçilen yürütme ve yasama arasında meşruiyet tartışması çıkacaktır. Bununla birlikte yürütme ve yasama arasında çatışma ve sistem tıkanıklıkları meydana gelecektir.

Çift meşruluğa dayanan iki başlı yürütme yapılanmasında yarışan meşrulukların sahibi olarak halk tarafından seçilen başkanın karşısında sadece yasama değil, -aslında yasamayı simgeleyen ve sırtını başkandan farklı olarak yasamadaki siyasal çoğunluğa yaslayan- başbakan ve kabinesi de bulunmaktadır. Başkan tarafından atanan başbakan, başkanı seçen çoğunluktan başka bir çoğunluğun temsil edildiği bir meclis içerisinden çıktığında da, başkanlık sisteminin bölünmüş çoğunluklar sorununa geri döneleceğinden, çift meşruluk iki başlı yürütmenin sorunlarını katmerleştirmekten başka bir işlev görmeyecektir.(Uluşahin, 2011)

2. Başkanlık sistemindeki sakıncalardan biri de, yasama organ ile yürütme organı arasında ortaya çıkabilecek görüş ayrılıklarında sistemin tıkanmasıdır. Bu tür bir tıkanıklığı çözecek tek yol uzlaşmadır. Uzlaşma kültürünün gelişmediği ülkelerde, başkanlık sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi mümkün değildir. Kaldı ki, bu sistemin, uzlaşma kültürünün gelişmiş olduğu Amerika Birleşik Devletleri’nde de zaman zaman sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Günümüzün ünlü siyaset bilimcilerinden Linz in dediği gibi, "Amerikan sistemi, Birleşik Devletlerin başkanlık anayasası nedeniyle değil, bu anayasaya rağmen işlemektedir." bu nedenle, biz başkanlık sisteminin ülkemizde başarılı olabileceğini sanmıyoruz. Siyasal rejimi değiştirmeye oranla kolay yapılabilecek bazı ayarlamalar, siyasal tıkanıklığın aşılmasına katkıda bulunabilir. Demokrasinin yaygınlaştırılması, yargı bağımsızlığı ve profesyonelliğin güçlendirilmesine dayalı bir değişim ve değişim sürecinde kararlılık, siyasetin tıkanıklığını ve yozlaşma sorununu aşmada etkili olacaktır. Türkiye’deki siyasal tıkanıklığın nedeni parlamenter rejim değil, demokrasi eksikliğidir. Özellikle seçim ve siyasal partilere ilişkin yasal değişiklikler büyük önem taşımaktadır. (Onar, 2005)

Başkanlık ya da yarı-başkanlık rejimlerinin başarıyla uygulandığı Amerikan ya da Fransız toplumları uzlaşmacı, özgürlükçü ve çoğulcu toplumlardır. Baskıcı ve otoriter siyasal geleneğin egemen olduğu, siyasetçinin hesap vermesini sağlayacak kurumsal düzeneklerin yetersiz kaldığı, güçlü ve örgütlü bir kamuoyunun bulunmadığı Türkiye’de başkanlık ya da yarı başkanlık uygun bir seçim değil, hatta sonu diktatörlüğe yaracak bir çılgınlıktır. Türkiye’de başkanlık rejimi değil, süper başkancı bir yapı istenmektedir. Latin Amerika’dan Afrika’ya, başkanlık rejimine özenen, "başkancı" yapılar Türkiye için birebir kalıp olmasa da, ders çıkartılabilecek niteliktedir. Bu noktada başkanlık rejiminin otoriter ve kişisel yönetimlere elverişli bir yapı sunduğu vurgulanmalıdır. Başkanın genel oyla seçilmesi, onun demokratik meşruluk iddialarına güçlülük kazandırarak, yönetimini kişiselleştirmesine neden olabilir.

Başkanlık rejimi, başkan ile yasamanın farklı siyasal çoğunluklara dayanması durumunda, kilitlenmelere ve kutuplaşmaya elverişlidir. (Oder, 2005)

Başkanlık sisteminde bakanlar, tamamen başkanın tercihleri doğrultusunda göreve gelir ve görevden alınırlar ve onun iradesine tabi olarak görevlerini sürdürürler. Bu anlamda, bir başkanlık sisteminde yürütme içinde uyumsuzluk sorununun olmayacağı açıktır. Ancak, dar anlamdaki yürütme içindeki istikrar ve uyumu, daha genel anlamdaki siyasal istikrar ile karıştırmamak gerekir. Başkanlık sisteminde de yürütme, belli başlı politikalarının uygulanabilmesi için, yasama organının çıkaracağı kanunlara ve kabul edeceği bütçeye muhtaçtır. Oysa başkanlık sisteminde başkanın, yasama organını etkileme imkânları, parlamenter rejimdekine oranla çok daha sınırlıdır. Özellikle başkanlıkla parlamento çoğunluğunun ayrı partilerin (veya partiler bloğunun) elinde bulunduğu durumlarda, sorunu çözmek daha da güçleşir. ABD’de bu durumların oldukça sık ortaya çıktığı bilinmektedir. Başkanlık sisteminde bu gibi kilitlenmeleri veya tıkanmaları çözecek (güvenoyu veya fesih yetkisi gibi) anayasal mekanizmalar yoktur. Ampirik veriler, başkanlık sisteminde demokrasinin kesintiye uğraması ihtimalinin, parlamenter rejimlerdekenden daha büyük olduğunu göstermektedir. Oysa parlamenter sistemin doğası, bu tür tıkanmalara veya krizlere imkân vermez.

3. Amerikan siyasal partilerinin, çok farklı olan yapılarından dolayı Amerikan partileri, ideolojik birlik ve parti disiplininin nerdeyse tamamen yoksun, türdeşlikten uzak geniş siyasal koalisyonlardır. Bu nedenle, bir başkanın, belli bir politikası için kendi partisine mensup bazı kongre üyelerinden destek alamadığı, buna karşılık bazı muhalefet mensuplarınca desteklendiği durumlar çok görülmüştür.138 Amerikan sisteminde siyasi partiler incelendiğinde kendine has bir özellikte olduğu görülecektir. İdeolojik olarak birbirine çok yakın iki merkez partisi olan bir yapı söz konusudur. Siyasal partilerin gevşek yapıda oluşu ve parti disiplininin olmaması da başkanlık sisteminin ABD’de sorunsuz olarak işleminin temel etkenlerinden biridir. Kongrenin bir blok halinde başkanın karşısında olma ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. (Kamalak, 2007)

Türkiye’deki gibi ideolojik ayrımların ve parti başkanlarının egemenliği ve katı parti disiplini göz önüne alındığında başkanın kendisiyle aynı partiye mensup olmayan bir meclis çoğunluğunda sistem tamamen tıkanacaktır. Diğer parti mensuplarından oy alamayacaktır.

Türkiye’de başkanlık sistemi ile ilgili asıl sorunlar siyasal parti yapısı, parti sayıları ve siyasal kültürün özellikleri bağlamında kendisini gösterebilir. Bu unsurlar yasama ve yürütme ilişkilerinde de öngörülme sonuçları doğurabilir. (Hakyemez, 2011)

4. ABD’nin federal yapısı, birçok temel kamu hizmetinin federe devletler veya yerel yönetimler düzeyinde görülmesi anlamına gelir ve federal devlet düzeyindeki kilitlenmelerin vahametini nispeten azaltır. Bütün bu olumlu faktörlere rağmen, ABD’de de başkan ile kongre arasında ciddi kilitlenmelerin olduğu durumlar görülmektedir. Başkanlık sisteminde yasama-yürütme kilitlenmelerini çözebilecek anayasal mekanizmaların, yokluğu ABD kadar olumlu şartlara sahip olmayan Latin Amerika ülkelerinde başkanları zaman zaman yasama organını devre dışı bırakarak ülkeyi kanun gücündeki kararnamelerle yönetme yoluna sevk etmektedir. Bunun, Başkanlık Sistemini demokratik ruhundan uzaklaştıran ve başkanın elinde aşırı kuvvet toplanmasına yol açan bir yozlaşma olduğunda kuşku yoktur.

Necmi Yüzbaşıoğluna göre; Amerikan başkanlık sisteminde federe devletler başkanın diktatörlüğe gitmesini engelliyor. Türkiye’de kuvvetler arasında yatay geçişler olduğu için bu rejim bizde işlemez. Bu rejim yeni bir anayasa gerektirir. Başkanlık sistemi Türkiye için hiç bir avantaj getirmez.

Federal yapı, siyasal gücü federal devlet ile federe devletlerarasında dağıttığından başkana kalan güç sınırlıdır. (Kamalak, 2007) Türkiye’de uygulanacak sistem eğer federatif bir yapı öngörülmesi suretiyle gerçekleştirilecek ise bunun da ülkenin kendi şartları içerisinde değerlendirilmesi gerekir.

5. Ampirik veriler, demokratik rejimin sürdürülebilirliği açısından, parlamenter rejimlerin, başkanlık sistemlerine oranla daha şanslı olduklarını göstermektedir. Alfred Stepan ve Cindy Skach’ın OECD üyesi olmayan ve 1973-1989 döneminde en az bir yıl demokratik rejim altında yaşamış bulunan 53 ülke üzerindeki araştırmasına göre, bunlar arasında parlamenter rejimle yönetilenlerin yüzde 61’i, 1973-1989 arasında en az on yıl sürekli olarak demokratik rejimi sürdürmüşlerdir; başkanlık sistemiyle yönetilenler arasında ise bu oran, sadece yüzde 20’dir. Benzer şekilde, aynı dönemde parlamenter rejimle yönetilen ülkelerin ancak yüzde 18’i bir askeri darbeye maruz kalmış olduğu halde, başkanlık sistemiyle yönetilenlerde bu oran yüzde 40’tır. (Özbudun, 1993)

6. Başkanlık sistemlerinin uzun vadeli siyasal istikrarı sağlamada daha avantajlı oldukları iddiası, verilerle kanıtlanmadığı gibi, parlamenter rejimlerin her zaman güçsüz ve istikrarsız hükümetlere yol açacağı görüşü de abartmalıdır. Özellikle iki-partili parlamenter rejimlerde hükümet, büyük otorite ve istikrara sahiptir. Hafta sağlam bir tek parti çoğunluğu tarafından desteklenen parlamenter bir başbakanın, başkanlık sistemindeki başkandan daha güçlü olduğu da gerçektir. Çünkü başbakan ve hükümeti, parlamentodaki parti çoğunluğuna dayanarak, yasama faaliyetlerini büyük ölçüde yönlendirme imkânına sahiptir. Türkiye’de de, nisbi temsil sisteminin varlığına rağmen, 1965-1971, 1983-1991 yıllarında ve halen tek parti çoğunluğuna dayanan bir hükümet mevcut olmuştur. Çok-parti sisteminin aşırı türünde hükümetleri istikrarsız ve uyumsuz kılan faktör, parti sisteminin aşırı derecede parçalanmış ve ideolojik bakımdan kutuplaşmış olmasıdır. Böyle bir parti sisteminde parlamenter rejimin de, başkanlık sisteminin de istikrarlı ve yönetebilir bir demokrasiyi sürdürebilmesine imkân yoktur. (Özbudun, 1993)

7. Türkiye’de başkanlık sistemine geçilmesini savunanların zaman zaman başvurdukları bir argüman da, bu sistemin Türkiye’nin sosyal yapısına ve siyasal geleneklerine uygun olduğudur.

Eğer bununla kastedilen, Türkiye’nin altı yüz yıllık monarşi mirası ve bir tür de facto başkanlık sistemi olarak kabul edilebilecek olan tek-parti deneyimi ise, tam da bu sebepten dolayı başkanlık sisteminin reddedilmesi gerekir. Türk siyasal partilerinin çok büyük ölçüde kişisel liderliğe dayandığı ve bunun çoğu zaman hükümet düzeyine de yansıdığı düşünülürse, bu olumsuz eğilimleri büsbütün pekiştirecek bir siyasal yapılanmanın değil, tersine onları bir ölçüde de olsa sınırlandıracak bir yapılanmanın tercih edilmesi gerektiği açıktır. (Özbudun, 1993)

8. Yürütmenin de yasama gibi halkoyuyla belirlendiği rejimlerde, görev sürelerindeki uzunluk ve katılık, halkın siyasal liderlerden, özellikle başkandan hesap sorulmasını zorlaştırmakta, olağan siyasal katılmayı anlatsızlaştırmakta, protesto ve sokak hareketlerini teşvik etmektedir.

Türkiye’de hakkını sokakta arayan ve protesto yoluyla sıkıntılarını belirtmek isteyenlerin sayısında başkanlık rejimine geçişle birlikte artış beklenmelidir.

Sonuç olarak bakıldığında teorik olarak öne sürülen iddiaların tamamı başkanlık sisteminin Türkiye’nin mevcut anayasal ve siyasi düzenine, siyasi kültürüne uygun olmadığı tezi üzerinden işlemektedir. Ayrıca Türkiye’deki istikrarsızlığın temel sebebinin parlamenter sistemden kaynaklanmadığı bu nedenle hükümet sistemi değişikliğinin yerine seçim kanunu, siyasi partiler kanunu gibi yasal değişiklikler ile sistemin tıkanıklıklarının da giderilmesi suretiyle mevcut sistemde devam etmenin yeni bir sistem ile yola devam etmenin ülkemize zaman kaybettireceği hususları öne çıkmıştır.

Türk siyasal sisteminde istikrar, etkinlik ve demokrasiyi güçlendirecek değişiklikler yapılabilir. Bunlara ihtiyaç da vardır. Ancak, değişikliklerin kendi siyasi geleneklerimiz ve tarihi deneyimlerimizin ışığı altında, kendi sistemimizi ıslah ederek yapılması daha doğrudur. İyi tasarlanmadan yapılacak topyekûn değişikliklerin sorunlarımıza çözüm getirmesi bir yana, yeni sorunlar getirmesi daha muhtemeldir. Başkanlık sevdası zayıf temelli bir özlemdir. (Turan, 2005)

Türkiye’de başkanlık sistemine geçişi savunanlar sadece bu sistemlerin tek avantajı olan istikrar boyutuna dikkat çekmekte, başkanlık sisteminin yaratacağı sorunları tümüyle göz ardı etmektedir. Başkanlık sistemine geçiş için asil faktör, hükümet istikrarı ise istikrarı garanti edecek tek yöntemin hükümet sisteminde köklü bir değişiklik yaratmak olmadığını unutmamak gerekir. Türkiye’de yüzyılı aşan bir süreden beri uygulanan parlamenter sistemden vazgeçilerek başkanlık sistemine geçilmesi yönündeki önerilerin, icra-i yetkileri tek başlarına kullanmaya eğilimli olan liderler ve bunların yakın çevreleri dışında akademik ve siyasi çevrelerde yeterli destek bulamaması doğaldır. Bu nedenle, Türkiye, hükümet sisteminin değiştirilmesi gibi yapay tartışmalarla zaman kaybetmek yerine demokratik kurumları güçlendirecek, demokratik değerleri yaygınlaştıracak reformlarla bu reformları uygulayacak politikalara yönelmelidir. (Yazıcı, 2005)

SONUÇ

“Başkanlık Sistemi”, “Yarı-başkanlık Sistemi” ve “Parlamenter Sistem”, demokratik hükümet sistemlerinden en yaygın olanlardır. Bu hükümet sistemleri; yönetimin 3 ana işlevi olan “yasama”, “yürütme” ve “yargı”nın, “yasama organı”, “yürütme organı” ve “yargı organı” şeklindeki “ayrı yönetim organları”na devredilmesini öneren ve gücün tek bir kişi ya da organda toplanması halinde tehlike oluşturacağı ilkesine dayanılarak hak ve hürriyetlerin korunmasını amaçlayan “kuvvetler ayrılığı” ilkesine göre sınıflandırılmaktadır. Kuvvetler ayrılığı; Başkanlık sisteminde “sert” iken, parlamenter sistemde “yumuşak”, yarı başkanlık sisteminde ise Başkanlık sistemi ile parlamenter sistem arasındaki bir sertliktedir. Yarı başkanlık sisteminde “yasama” ve “yürütme” birbirlerinden ayrı ancak yürütmede devlet başkanına ağırlık verilmiştir. Dolayısıyla kuvvetler ayrılığı ilkesi, en yumuşaktan en serte doğru; Parlamenter Sistem, Yarı-Başkanlık Sistemi ve Başkanlık Sistemi şeklinde sıralanmaktadır.

Başkanlık sistemi ve Türkiye’de uygulanabilirliği konusunda akademik çevrede bugüne kadar yazılan ve savunular görüşler üzerinden hareket edecek olursak, Türkiye’deki sistem tartışmaları genel itibariyle aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür.

Başkanlık sisteminin ülkemiz şartlarına uygun olmadığı, Türkiye’de bir sistem sorunu olmadığı, Türkiye’deki sorunun kaynağı parlamenter sistemden kaynaklanmadığı gerçeğine dayanmaktadır.

Başkanlık sistemini savunanların temel tezleri parlamenter sistemin bugüne kadar yaşanan tecrübeler ışığında Türkiye de istikrarı sağlamak noktasında zayıf olduğu ve koalisyonlarla Türkiye’nin zaman kaybettiği gerçeğine dayanmaktadır. Zayıf hükümetlerle ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamanın mümkün olmadığını ağırlıklı olarak savunmaktadırlar. Bu sonuçtan hareketle darbeler ile yaşanan demokratik kesintilerin sebebi de parlamenter sistemdir ki koalisyon hükümetleri, bürokratik ve askeri oligarşi karşısında zayıf kalmaları sistemi askeri ve sivil müdahalelere açık hale getirmiştir.

Parlamenter sistemi savunanların yani başkanlık sistemine karşı olanların argümanlarının başında başkanlık sisteminin Türkiye’nin sosyal ve siyasi kültürüne uygun olmadığı ve bu sistemin en mükemmel şekliyle sadece ABD’de işlediğini iddia etmektedirler. Amerika’nın kendi şartlarında doğan ve gelişen bir sistemin Türkiye şartlarına uygun olmadığı ve Latin Amerika ülkelerinde uygulanan başkanlık sisteminin Amerika’daki sonucu vermediği ve diktatoryal bir yönetime dönüştüğü iddiaları önemlidir. Türkiye’deki sorunun bir sistem sorunu olmadığı bilakis seçim sisteminden, siyasi partiler yasasından kaynaklanan bir sorun olduğunu, çözümünün de yapılacak yasal değişikliklerle sisteme işlerlik kazandırmak olduğudur. Ayrıca gerçek olan bir husu vardır ki parlamenter sistemin dünyada en fazla uygulanan sistem olduğu ve bu sistemin tikanıklıklarını açmak suretiyle sorunun giderileceğini ifade etmektedirler.

Başkanlık Sistemi’nde katılımcı demokrasinin daha etkin olabilmesi için hükümetin “Önce yapalım, eğer çok tepki alırsak değiştiririz” türü bir yönetim anlayışından vazgeçilmesi gerekmektedir. Siyasete yön veren düşünce kuruluşlarına gelindiğinde; düşünce kuruluşlarının günümüzde Amerika’nın iç ve dış politikalarına yön verir hale geldiği görülmektedir. Bu katılımcı demokrasi açısından önemli bir gelişmedir. Düşünce kuruluşlarının kendi düşüncelerini ülke politikası haline getirebilmelerinin birinci koşulu destekledikleri adayın Başkan olabilmesinden geçmektedir. Bu nedenle bazı düşünce kuruluşları açıktan bir adaya destek vermektedir. Başkan adaylarının seçildikten sonra uygulayacakları politika taslakları genellikle düşünce kuruluşları tarafından hazırlanmaktadır. Halkın karar alma süreçlerine etkilerinde son olarak halkoylamalarına gelindiğinde; bir doğrudan demokrasi uygulaması olan halkoylamalarının Amerika’da ulusal çapta olmasa da eyalet uygulamalarında kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye’de uygulanan Parlamenter Sistem, katılımcı demokrasi açısından değerlendirildiğinde; Anayasal organlar olan yasama, yürütme ve yargıya ilişkin olarak Türkiye’deki parlamenter sistemde, devletin temel güçlerinden olan sadece “yasama” gücünün seçimle göreve geldiği; bu doğrultuda seçimle göreve gelen yasama organı içerisinde “yürütme” yani “hükümet”in kurulduğu görülmektedir. Sadece yasama organını halkın seçmesinden dolayı Türkiye’de uygulanan Parlamenter Sistem’in “daha az katılımcı” özellikte olduğu söylenebilir. Parlamenter sistemde belirli zamanlarda yapılan seçimlerde genel merkezin belirlemiş olduğu adayların seçilmesi, millet iradesiyle bir noktada ters düşmektedir. Bununla birlikte yasama organını seçen milletin, hükümeti seçme hakkı ise yoktur. Parlamenter sistemde sıklıkla karşılaşılan koalisyon hükümetlerinde ise, seçmenler irade dışı olarak istemedikleri bir partiyle iktidarı paylaşabilmektedir. Bu durumda partiler, başarısız geçen bir dönemin bütün suçunu diğer partilere yükleyebilmekte, millet kimden hesap soracağını bilememektedir. Türkiye’de

uygulanan Parlamenter Sistem’de halkın karar verme süreçlerine katılımı çerçevesinde sivil toplum örgütleri ve sendikalara gelindiğinde; Türkiye’nin “bürokratik yönetim geleneği”ne dayalı toplumsal yapısında, devlet seçkinlerinin sivil toplum örgütlerini hesaba katmama ve halkın yönetime katılımına olumsuz yaklaşma gibi bir eğiliminin bulunduğu; bu eksenle Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin devlet karşıtı oldukları şeklinde bir algı olduğu görülmektedir. Türkiye’de, sivil toplum örgütlerinin en önemlilerinden biri olan sendikalar da zayıf veya siyasi yönden etkisizdir.

Türkiye’nin demokratikleşme sürecindeki en büyük engel olan resmi devlet ideolojisinin sınırlarını çizdiği alanda devlet eksenli yapılanmadan kaynaklandığı söylenebilir. Bu yapılanma toplumdaki dinci (şeriatçi, meshepçi, tarikatçı vb.), milliyetçi ve etnik köken ayrılığı üzerine kuruludur. Toplumdaki ayrım arttıkça ve gruplaşmalar sert kabuklar haline dönüştükçe her grup kendi diyalektik karşıtını doğurmakta; dinci, Sünni, Alevi, milliyetçi, hümanist, etnik kimlik, bölünmez bütünlük gibi çatışmalara yol açmaktadır. Normalde resmi devlet ideolojisinin statik yapısı, toplumun değişken ve dinamik niteliğiyle diyalektik çelişki içindedir. Resmi ideolojinin uzlaşmaya ve hoşgörüyü yer vermemesi, temel hak ve özgürlükleri sınırlaması halinde toplumdaki karşıt farklılaşmalar artmaktadır.

Buradan hareketle sistem tartışmalarına son noktayı koyacak bir irade ile ülkenin geleceğini göz önüne almak suretiyle ve halkın talepleri doğrultusunda bir anayasa değişikliği şarttır. Ülkenin önünde iki seçenek vardır. Ya anayasayı saf parlamenter sisteme dönüştürmek suretiyle (yani sistemin tıkanıklıklarını açmak ve işler hale getirmek) parlamenter sistemin 100 yıllık tecrübesiyle devam edecek yada ortak bir akıl ve uzlaşma yöntemiyle yeni bir sisteme geçecektir.

Son olarak Montesquieu’nün Kanunların Ruhu eserinde ifade ettiği; “Ezeli bir tecrübe ile sabittir ki kuvvet sahibi herkes bunu kötüye kullanmaya meyleder ve kuvvetine hudut bulamayınca kadar gider. Kim derdi! Fazilet bile hudutlanmaya muhtaçtır. Kuvvetin kötüye kullanılmaması için tanzim neticesi kuvvetin kuvveti durdurması lazımdır.” hususu hükümet sistemlerinin esası olduktan ve sistem buna göre dizayn edildikten sonra sistemin adı önemli değildir.

KAYNAKLAR

- Akçalı, Pınar, “Siyasal İstikrar Ve Başkanlık Sistemi”, Başkanlık Sistemi ve Türkiye, Der. İhsan Kamalak, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2007.
- Bal, İ., “Parlamentar Sistemde Koalisyonlar Handikap”, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/09/13/parlamentar-sistemde-koalisyonlar-handikap>, 2012.
- Baldaş, Fehmi (çev.) Montesquieu Kanunların Ruhuna Üzerine İstanbul, Hiperlink Yay., 2011,s.170.
- Çınar, Yetkin, Göksel Türkmen, Başkanlık, Yarı Başkanlık ya da Parlamentar Sistem: Sisteme Verilecek İsim Mi, Yoksa Sistemin Tasarımı ve İşleyişi Mi Daha Önemli? Tepav, Kasım 2012.
- Demir, F., Demokrasilerde Hükümet Sistemleri Ve Başkanlık Hükümeti Rejimi, Egiad Yay., İzmir, 1998.
- Duverger, M., Seçimle Gelen Krallar, İstanbul: (çev.Necati Erkurt), 1986.
- Erdoğan, Mustafa, Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.
- Erdoğan, M. “Siyasal Rejim Tartışmaları”, http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiyenin_Yeni_Anayasasına_Dogru.pdf, 2011.
- Gözler, K., “Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)”, Türkiye Günlüğü, Sayı 62, Eylül-Ekim 2000, s. 25-47.
- Gözler, K., Anayasa Hukukuna Giriş, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2004.
- Gözler, Kemal, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Yayın, Bursa 2010.
- Hakyemez, Yusuf Şevki. “Yeni Anayasada Türkiye’nin Hükümet Sistemi”, (Ed. Murat Yılmaz ve Yusuf Tekin), Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz, Ankara, Eylül 2011.
- Hekimoğlu, Mehmet Merdan, Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri Ve Türkiye, Detay Dağıtıcılık, Kasım 2009.
- Keser, Hayri, “Türkiye Ve Başkanlık Sistemi”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C: 2, S: 1, 2011.
- Kuzu, B., Türkiye İçin Başkanlık Hükümeti, Amme İdaresi Dergisi, C:29, Eylül, 1996.
- Kuzu, B., Her Yönü ile Başkanlık Sistemi, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık, 2011.
- Oder, Betül, Emrah Türkiye’de Başkanlık Yarı Başkanlık Rejimi Tartışmaları 1991-2005 Yılları Arasında Basına Yansıyan Öneri Ve Tepkilerden Kesitler. Başkanlık Sistemi TBB Yayını, 2005.
- Onar, E. “Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?“, TBB Dergisi, 2005, s. 71-104.
- Özbudun E., Türk Anayasa Hukuku, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993.

- Sartori, G., Ergun Özbudun, (1997) Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği: Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme, Çeviren: Ergun Özbudun, Ankara: Yetkin Yayınları, 1997.
- Sezginer, Murat, Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi Ve 1982 Anayasasında Sorunlar, Seçkin Yay., Ankara, 2010.
- Şenel, Alaettin, Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2002.
- Yavuz, K. H., Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi, Ankara: Seçkin Kitap, 2000.
- Yazıcı, Serap, Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, TBB Yayını Ankara 2005.
- Yazıcı, S., Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Teziç, E. Prof. Dr., Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), Beta Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Tunç, Hasan ve Yavuz, Bülent, “Avantaj Ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi”, TBB Dergisi, S: 81, İstanbul 2009.
- Turan, İlter, Başkanlık Sistemi Sevdası: Zayıf Temelli Bir Özlem, TBB Yayını, Ankara, 2005.
- Turgut, M., Başkanlık Sistemi, Ordu ve Demokrasi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.
- Uluşahin, N., “Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, No: 1, 2011, s. 37.